

 **Галина
Спях**

Доцент кафедри банківського менеджменту та обліку
Тернопільського національного економічного університету.
Кандидат економічних наук

Автор статті розглядає структуру відображення кредитних операцій у фінансовій звітності банку, базові підходи щодо класифікації наданих кредитів у фінансовому обліку, окремі проблемні аспекти оцінки термінів надання позичок, методики обліку спеціальних резервів за кредитними операціями та визнання облікових періодів при нарахуванні процентних доходів за кредитами.

Слово фахівця/

Відображення кредитних операцій у бухгалтерському обліку та фінансовій звітності банку: методика і практика

Проблеми формування інформаційної бази менеджменту кредитних операцій банку завжди перебувають у полі зору вітчизняних науковців та практиків. Зокрема, значну увагу приділено їм у працях таких дослідників, як Л.Кіндрацька, І.Гуцал, М.Алексєєнко, Г.Мумінова-Савіна, В.Волохов, О.Скасас, В.Мищенко, Л.Примостка та інші.

Фінансова звітність є інформаційною базою банківського менеджменту. З огляду на це достовірність і повнота надання інформації про стан кредитного портфеля у фінансовій звітності банку значною мірою позначається на якості управлінських рішень. Природно, що керівництво та працівники банку як окрема група користувачів звітності оперують також іншими інформаційними джерелами, зокрема, даними управлінської звітності, оперативного обліку тощо. Для таких груп користувачів, як акціонери, наявні та потенційні клієнти, банки-кореспонденти, фінансова звітність є практично єдиним джерелом інформації про фінансовий стан установи, що й зумовлює її центральне місце у системі банківської звітності загалом і звітності про кредитний портфель зокрема.

Фінансова звітність формується за даними фінансового обліку. Базові засади ведення фінансового обліку основних статей активів та зобов'язань банку визначено "Інструкцією з бухгалтерського обліку кредитних, вкладних (депозитних) операцій та формування і використання резервів під кредитні ризики в банках України", затвердженою постановою Правління НБУ від 15.09.2004 р. № 435. Проте деякі методичні аспекти ведення бухгалтерського обліку кредитних операцій банків України, визнання статей активів у фінансовій звітності банків, на нашу думку, до кінця не розроблено.

У цій статті автор розглядає структуру відображення кредитних операцій у фінансовій звітності банку, базові підходи щодо класифікації наданих кредитів у фінансовому обліку; окремі проблемні аспекти оцінки термінів надання кредитів, методики обліку спеціальних резервів за кредитними операціями та визнання облікових

періодів при нарахуванні процентних доходів за наданими кредитами.

Огляд фінансових звітів свідчить, що інформацію про кредитну діяльність банку представлено в таких основних формах звітності, як баланс (обсяг і структура кредитного портфеля банку), звіт про фінансові результати (доходи банку за кредитними операціями за їх видами та витрати на формування спеціальних резервів за наданими кредитами) і примітки до звітів.

У цьому зв'язку особливої уваги заслуговує питання оцінки відповідності інформації, що подається у фінансовій звітності, вимогам міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ) до розкриття. Дана проблема набула особливої ваги із прийняттям Європейським парламентом у 2002 році регламенту, що вимагає від усіх компаній країн Європейського Союзу, зареєстрованих на регульованому ринку, із 1 січня 2005 року формувати консолідовані фінансові звіти за міжнародними стандартами фінансової звітності (МСФЗ) (Регламент ЄС № 1606/2002 Європейського парламенту та Ради з міжнародних стандартів бухгалтерського обліку від 19 липня 2002 року "Про застосування міжнародних стандартів бухгалтерського обліку").

МСФЗ містять загальні правила оцінки та розкриття інформації за конкретними статтями у фінансових звітах. Загалом слід зазначити, що установи банків, фінансова звітність яких відповідає вимогам міжнародних стандартів фінансової звітності, мають чітко і недвозначно засвідчити цей факт у примітках. Крім того, у примітках до фінансової звітності повинна розкриватися інформація стосовно політики бухгалтерського обліку банку, зокрема в питаннях оцінки вартості активів, управління кредитними ризиками, зміни процентних ставок тощо.

Для потреб керівництва як користувача фінансової звітності важливе значення має порівняльна інформація про стан кредитного портфеля установи за попередній і поточний періоди, що формує базу для здійснення вертикального (питома вага кожної статті в загальному об-

язі) та горизонтального (зміни у відсотках за кожною статтею) аналізу кредитного портфеля установи.

З огляду на викладене вище, вважаємо за доцільне проаналізувати основні підходи до розкриття інформації про кредитний портфель у фінансовій звітності вітчизняних банківських установ, а також розглянути діючі принципи та методи підготовки облікової інформації банків у контексті її відповідності МСФЗ.

Структуру відображення кредитного портфеля у балансі банку подано на схемі 1.

Балансові активи банку, що носять кредитний характер, класифікуються за сегментами кредитного ринку (міжбанківський ринок, ринок кредитування фізичних та юридичних осіб — небанківських установ), категоріями позичальників (суб'єкти господарювання, органи державної влади, фізичні особи), видами кредитів (кредити, надані за операціями РЕПО, за врахованими векселями, за операціями факторингу), напрямом вкладення коштів (кредити в поточну, інвестиційну діяльність, іпотечні). За рахунками окремих груп обліковується сумнівна заборгованість за наданими кредитами. Виділення даних груп рахунків відображає комплексну оцінку стану кредитної заборгованості, здійснену згідно з методикою класифікації кредитного портфеля банків, розробленою Національним банком України [3].

За часовою ознакою кредити в балансі банку поділяються на строкові (термін погашення яких іще не настав) та прострочені (не погашені у передбачений угодою термін). Строкова заборгованість, у свою чергу, включає коротко- і довгострокову. В аналітичному обліку за балансовими рахунками коротко- і довгострокової заборгованості за наданими кредитами мо-

жуть відкриватися окремі аналітичні рахунки у розрізі конкретних термінів погашення позик: один, три, шість місяців, рік тощо.

Дискусійним, на нашу думку, є питання розкриття інформації щодо терміну погашення кредиту при його відображенні в бухгалтерському обліку та фінансовій звітності банку. Згідно з вимогами міжнародних стандартів фінансової звітності визначено кілька підходів до оцінки строків погашення активів. Зокрема, терміни погашення можуть бути виражені:

- ♦ періодом, що залишився до дати погашення;
- ♦ початковим періодом до дати погашення;
- ♦ періодом, що залишився до наступної дати, після якої можуть бути змінені процентні ставки.

Питання щодо можливості групування активів за термінами погашення вирішується банком. Проте аналіз його активів та зобов'язань за періодами, що залишилися до дати погашення, є найкращою основою для оцінки його ліквідності і платоспроможності.

В Україні дані питання не регламентуються на законодавчо-нормативному рівні. Банки обліковують надані кредити у фінансовому обліку за початковим періодом до дати погашення (за термінами, визначеними в кредитному договорі). Таким чином, у балансі банків міститься достовірна інформація про структуру кредитного портфеля за термінами тільки щодо окремих позик, наданих у межах даного звітного періоду.

На нашу думку, доцільно розкривати інформацію про надані кредити відповідно до їх класифікації за термінами від дати складання звіту до дати погашення позик. Такий підхід дає змогу краще оцінити і проаналізувати кредитний портфель банку, його поточну та короткострокову ліквідність, зіставити активи й зобов'язання за термінами їх погашення (виконання) і відповідно підвищує ефективність банківського менеджменту.

Інформацію про концентрацію активів, зобов'язань та позабалансових зобов'язань за періодами, що залишилися до дати погашення, розкривається у примітці 31 "Ризик ліквідності" до фінансової звітності [1]. Дана примітка складається згідно з формою № 631 "Звіт про структуру активів та пасивів за строками", затвердженою "Правилами організації статистичної звітності, що подається до Національного банку України" (постанова Правління НБУ від 19.03.2003 року № 124 (зі змінами)), і містить дані стосовно ризику ліквідності за звітний та за попередній роки. Проте

у складі фінансової звітності банку зазначена інформація подається лише на дату формування річного звіту, що обмежує можливості користувачів щодо оцінки його поточної ліквідності.

Слід зауважити, що виділення в бухгалтерському обліку окремих груп рахунків для обліку сумнівної заборгованості за наданими кредитами ускладнює її оцінку за строковою ознакою, оскільки сумнівна заборгованість може включати як строкову, так і прострочену заборгованість за позиками у разі, коли остання є сумівною щодо отримання. Строкова заборгованість може бути класифікована як сумівна у зв'язку з погіршенням фінансового стану позичальника (класи "Г" та "Д" кредитного портфеля банку згідно з класифікацією НБУ) або незадовільним обслуговуванням позичальником боргу (класи "Б", "В", "Г" і "Д" відповідно).

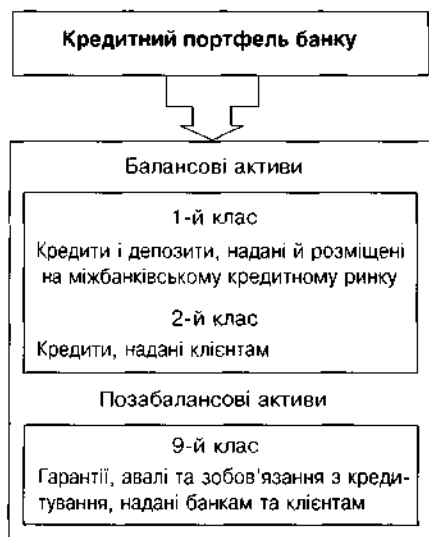
Окремого аналізу потребує питання, пов'язане із представленням інформації щодо позабалансової частини кредитного портфеля банку. Позабалансові активи, що мають кредитний характер, обліковуються за окремими рахунками 9-го класу Плану рахунків бухгалтерського обліку банків України як гарантії, авалі та зобов'язання з кредитування надані. Облік їх ведеться від дати укладення угоди (дати операції) до дати фактичного перерахування коштів на користь позичальника (дати розрахунку). Як позабалансовий актив обліковується будь-яке зобов'язання з кредитування, виникнення якого не супроводжується відповідним грошовим потоком. При трансформації позабалансового активу, що носить кредитний характер, у балансовий актив, відповідна позабалансова стаття анулюється. Порядок ведення подальшого обліку такого активу за балансом не має жодних відмінностей чи особливостей.

Стан "потенційного" кредитного портфеля, який обліковується за позабалансом, свідчить про напрями майбутніх кредитних вкладень банку та значною мірою характеризує спектр його кредитної діяльності у подальшому, охоплюючи специфічні форми кредитування, такі як кредитна лінія, авалування векселів тощо.

Важливим аспектом ведення бухгалтерського обліку кредитних операцій банків є визначення концептуальних засад і методичних прийомів обліку операцій щодо формування й використання спеціальних резервів під кредитні ризики.

Спеціальні резерви за всіма видами активів і зокрема за наданими кредитами формуються і відображаються в обліковій системі банку відповідно до принципу обачності, реалізація якого дає змогу "звільнити" баланс банку від так званих неіснуючих активів. Вони ста-

Схема 1. Структура кредитного портфеля банку

новлять ту частину кредитного портфеля, яка не відповідає визнанню активу, оскільки ймовірність отримання майбутніх економічних вигод за вказаними статтями стає сумнівною.

Спеціальні резерви формуються за рахунок витрат банку і таким чином призводять до зменшення фінансового результату поточного періоду. Інакше кажучи, банк має змогу обліковувати свої кредитні ризики в момент їх виникнення, ще до того, як вони будуть реалізовані, що безумовно підвищує ефективність його ризик-менеджменту. За такого підходу банк може вчасно попередити ризик і уникнути втрат від непогашення кредиту чи принаймні мінімізувати їх.

Слід зазначити, що рахунки, за якими обліковуються спеціальні резерви банку, є рахунками контрактивними. Залишки за ними відображаються в активі балансу зі знаком "мінус", зменшуючи таким чином загальну вартість кредитного портфеля. Вплив сформованих спеціальних резервів на обсяг кредитного портфеля банку відображено на схемі 2.

Як уже зазначалося, діюча методика обліку спеціальних резервів за наданими кредитами дає змогу реалізувати у фінансовому обліку банку базові принципи міжнародних стандартів фінансової звітності: принцип нарахування та відповідності доходів та витрат і принцип обачності. Водночас вона не запобігає повною мірою випадкам "перекредитування" (погашення строкової заборгованості за позицією шляхом надання нового кредиту пов'язаним або зацікавленим особам), а відповідно і штучному заниженню розміру сформованих резервів, що негативно впливає на достовірність облікової та звітної інформації банку.

Важливим аспектом побудови фінансового обліку кредитних операцій та подання інформації про доходи за ними у фінансовій звітності банку є визначення методики обліку процентних доходів за наданими кредитами. Ця методика ґрунтується на застосуванні принципу нарахування та відповідності доходів і витрат, регламентується відповідними нормативними актами НБУ і практично не відрізняється у різних установах банків. Дискусійним є питання про встановлення облікового періоду щодо нарахування зазначених доходів. Обліковий період визначається банками самостійно і є складовою облікової політики. Як правило, такий період не перевищує одного місяця. Хоча ряд великих банків за мінімальний період щодо нарахування процентних доходів бере один банківський (операційний) день. Такий підхід можна вважати найприйнятнішим із двох причин:

♦ по-перше, чим коротший обліко-

Схема 2. Структура кредитного портфеля банку з урахуванням сформованих спеціальних резервів за кредитними операціями

вий період, тим достовірніша інформація про фінансовий стан банку, особливо щодо оперативного управління його діяльністю;

♦ по-друге, банківський облік загалом відрізняється оперативністю (банк щодня формує оборотно-сальдовий баланс), що потребує відображення в обліковій системі не тільки всіх здійснених операцій, а й результатів їх впливу на фінансове становище банку.

Згідно з вимогами чинних нормативних актів НБУ, зокрема Інструкції "Про порядок складання та оприлюднення фінансової звітності банків України", затвердженої постановою Правління НБУ від 07.12.2004 року № 598, у фінансовій звітності банків розкривається інформація стосовно їх облікової політики (принципи оцінки та методи обліку окремих статей звітності), результатів від банківських операцій, управління ризиками, зокрема кредитним і процентним, наводяться порівняльні дані за всіма статтями звітності, що свідчить загалом про дотримання вітчизняними банківськими установами концептуальних засад міжнародних стандартів фінансової звітності та міжнародних стандартів бухгалтерського обліку.

Водночас зміна підходів щодо оцінки термінів наданих кредитів у бухгалтерському обліку та фінансовій звітності банку, посилення контрольних функцій служби внутрібанківського аудиту в процесі кредитування та оптимізація операційних і облікових процедур при відображенні в бухгалтерському обліку нарахованих доходів за кредитними операціями дасть змогу забезпечити достовірність облікової та звітної інформації про стан кредитних портфелів банків України і в підсумку суттєво підвищить якість менеджменту кредитних операцій

та оприлюднення фінансової звітності банків України", затверджена постановою Правління НБУ від 07.12.2004 р. № 598 (зі змінами).

2. "Інструкція з бухгалтерського обліку кредитних, вкладних (депозитних) операцій та формування і використання резервів під кредитні ризики в банках України", затверджена постановою Правління НБУ від 15.09.2004 р. № 435.

3. Положення "Про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків", затверджене постановою Правління НБУ від 06.07.2000 р. № 279 (зі змінами і доповненнями).

4. "Правила організації статистичної звітності, що подається до Національного банку України", затверджені постановою Правління НБУ від 19.03.2003 р. № 124 (зі змінами).

5. Регламент ЄС № 1606/2002 Європейського парламенту та Ради з міжнародних стандартів бухгалтерського обліку від 19 липня 2002 року "Про застосування міжнародних стандартів бухгалтерського обліку".

6. Волохов В.І. Оцінка ефективності кредитної діяльності банків // *Фінанси України*. — 2003. — № 4. — С. 115—124.

7. Гуцал І.С. Банківське кредитування суб'єктів ринку в трансформаційній економіці України (питання теорії, методики, практики). — Львів: ВАТ "БІБЛЬОС", 2001. — 244 с.

8. Миценко В., Пластун В. Моніторинг позичок у сучасній банківській практиці України // *Вісник Національного банку України*. — 2002. — № 8. — С. 9—13

9. Мумінова-Савіна Г. Сутність внутрібанківського контролю та контролю кредитної діяльності банку // *Вісник Національного банку України*. — 2002. — № 12. — С. 31—33.

10. Скаско О. Шляхи вдосконалення механізмів формування резервів за активними операціями // *Вісник Національного банку України*. — 2002. — № 11. — С. 32—33.

Література

1. Інструкція "Про порядок складання